

At tola og bíða

Nýggja skaldsøgan eftir Gunnar Hoydal snýr seg um uppvøkstur, tuberkular, deyða og kærleika. Gunnar Hoydal: Dalurin fagri. Skaldsøga. Bókadeild Føroya Lærarafelags 1999. 309 s. kr. 238

Jógván Isaksen, bókmentarfrøðingur

Í teimum undanfarnu prosabókunum hjá Gunnari Hoydal, „Av longum leiðum“ og „Undir suðurstjörnum“, hevur ferðing og samanburðurin millum heima og burtur ein avgerandi leiklut. Nýggja skaldsøgan, „Dalurin fagri“, fer harafturimót fram í einum serdeilis avmarkaðum umráði, nevniliga á bróstsjúkrahúsinum í Hoydølum í 1924. Árstalið havi eg úr samrøðu í blóðinum við hövundin, tí eg haldi meg ikki undir lesnaðinum hava rent meg í nakra beinleiðis tíðarfesting, hóast tað er greitt, at leikur fer fram einaferð aftan á 1. veraldarbardaga.

Eitt hava tær triggjar nevndu bókurnar kortini í felag, og tað er tann stak biografiski karmurin um hendingarnar. Í teimum fyrru bókunum stavaði hann frá hövundinum og teimum nærmastu, í hesum fornum frá uppvøkstrinum hjá pápanum.

Við líki av bygd fyrri degi

Inngangsrindið úr tí bæði sáru og eydnusomu yrkingini hjá Karsteni Hoydal „Ganga nú á meg minni“ er prentað yvir av fyrstu tekstastíðuni. Skaldsøgutitlurin stavar frá hesum orindi, og frásøgnin byrjar í sama stað og brúkar sama orðatíllar sum yrkingin. Ráman um skaldsøguna annars er í fittan mun tikin úr søgusavnninum „Leikapettid“ - somuleiðis eftir Karsteni Hoydal - og nógvir av viðburðunum ganga aftur í „Dalinum fagra“.

Høvudspersónur er Páll - navnið er eisini lent frá Karsteni - og lesarin fylgir honum í umleið eitt ár. Pápin er maskinpassari og allahandamaður á bróstsjúkrahúsinum, og tað skapar ein serligan tvidrátt í Páll, at vaksa upp í einum umhvørvi, har loysunarorðið er „At tola og bíða“. Burtur sleppur at kalla eingin uttan í kistu. At Páll nærkast kynsbúningaraldri og er skotin í tí javngömlu, sjúku Sigríð, ger ikki kenslurvasturin minni.

Hóast endurminningar hjá pápanum og tuberkulasjúkrahúsið lata karmin, so er „Dalurin fagri“ skaldsøga, har tað við skiftandi frásøguhættum verður sagt frá kenslunum hjá dronginum. Páll vil verða við, at dalurin er tað tryggja, og at „Allur heimurin átti at verið bara hetta“. Samstundis er lýsingin merkt av klaustrofobi og av, at tann fagri dalurin er deyðans dalur. Men hetta er heimurin hjá dronginum, og hóast hann er vandamikil og demoniskur, so er tað hansara verð. Tað tryggja og tað ótrygga gerast eitt, og kenslan av at vera seg skeivt at loðar í heilum uppvíð. Ring samvitska, sum tú aldrin sleppur undan, er

ein av aðalkenslunum hjá tí friska millum tey sjúku.

Flugueygu

Serliga í fyrstani flytir frásøgnin seg associativt stein av steini. Einastaðni vil Páll ikki hoyra og stappar snipparnar frá koddanum inn í oyruni, men so gert sjónin so mikið betri. Tey túsund eyguni á eini flugu koma fram fyrri hann, og síðani størsta skínfluga nakrantíð á sjúkrahúsinum:

„Hon surraði ein dagin í køkinum hjá teimum og rendi seg í rútín við einum rundum bresti hvørja ferð. Hon var sum ein svartur, flúgvandi torvmoli, móð ella dov-in, hon fleyg í bugum niðureftir, sum datt hon fyrst og mátti so stríða seg upp aftur. Næstan sum ein sjúklingur, ið fer av songini og yvir í ein stól“.

Órdamyndirnar tykja mær eitt sindur ógreiðar. Hvat er ein rundur brestur? Ein flúgvandi torvmoli? Og samanburðurin millum fluguna sum flýgur í snúður niðureftir og síðani uppáftur og sjúklingin, sum strevar seg úr seingini yvir í ein stól, er mær ikki sørt tilgjørd. Tað ber til at fata myndirnar, men bara intellektuelt, og sjálvt tá eru tær ikki eyðsæddar. Tær leggja heldur einki aftrat frásøgnini annað enn at fáa fluguna upp í tað allfarna sjúkluhugtakið - og so tyngja tær bókina.

Psykografi?

Tað skerist ikki burtur, at „Dalurin fagri“ er tunglisin, og at tú serliga í fyrstani mást lesa umaftur fyrri yvirhøvur at finna út, hvat ið gongur fyrri seg. Skaldsøgan „Undir suðurstjörnum“ var heldur ikki lættlesin, men hon hevði ein greiðan bygnað, sum lesarin kundi fylgja, hóast hann kundi tykja stórkjassligur. Her er bygnaðurin ógreiður, og viðhvørt fær lesarin varhugan av, at hövundurin „has thrown everything in but the kitchen sink“, so ymisliga verður sagt frá.

Mest er av vanligari realismu, men eisini í hesum lýsingum verður lopið stein av steini og farið út eftir hugflogartangentum. Aftrat hesum koma surrealistiskar lýsingar og hallucinatorisk brot, sum minna um ta raplandi skrivningina hjá William S. Burroughs, Spiritist har hava eitt tól, ið verður nevnt ein psykografur og sum mátar hugmyndir í dulvitinum. Undir lesnaðinum í „Dalinum fagra“ spurdi eg fleiri ferð meg sjálvum, um summi brot vóru psykografi?

Einaferð á nátt fer Páll upp trappurnar á sjúkrahúsinum, so stillisliga sum til ber, »men kortini brakaði í. Tað var sum ein ketta, ið fekk í oyrað og klóraði eina skeinu í tað, hann fólði, at ein tungur dropi av blóði datt niður á gólvið í gongini, tá ið hann var uppi.«

Her verður flutt frá tí sálarliga til tað ítøkiliga, men í samanhæingum er gongdin ógreið og kám. Brakið í trappuni klórar á hol, og ein blóðdropi dattur niður á gólvið. Ein dreymur ella ein ekspresjonistisk lýsing, har umhvørvið

speglar kenslurnar. Seinni glóður Páll í tí hugsaða blóðdropanum.

Ein tangentur og annar

Tað er so javnan, at hövundurin letur hugflogið fara út eftir tangentinum, men eg eri ikki so visur í, hvussu gevandi tað er. Í flestu fornum hevur tað litið við lýsingina av Páll ella sjúkrahúsinum at skaffa, so spurningurin er, um ikki allir hesir slankar steðga søgugongdina og tyngja um leiðina framá?

Mangan er tað so, at hóast tað verður sagt frá hendingum, er tað eins og søgan stendur stilla. Tað er líkasam hon tøvur í sama stað. Hövundurin hevur ilt við at fanga forvitni hjá lesaranum, tað forvitni, sum skal koyra undir, so vit fara frá kapitli til kapitl at kunnast um persónar og søgu. Í so máta er „Dalurin fagri“ mitt úr slagnum, tí tað er als ikki óvanligt í føroyskum bókmentum, at skaldsøgar sakna drive, sakna framdrátt, at avmyndingin av einstøkum hendingum er hövudsakin, meðan tann episká frásøgnin liggur á láni.

Orðaspøl

Nógv verður spælt við, hvussu drongurin fatar ymisli orð. Hann verður spurður, um hann veit, hvat tað er at gera kur? Tað veit hann, tí hann hevur sæð hanar og steggiar gera tað: „At gera kur, var at bita í nakkan á teimum veiku og pína tey.“ Síðani bliva kurarnir á sjúkrahúsinum blandaðir upp í. Og tá ið hann hoyrir, at ein av gentunum hevur eftirlíkað, er eitt uppskot, at tað er „at gera seg sum lík“, men hövundurin gevst ikki, meðan leikur er góður: „Hevði hon eftirlíkað á vegnum? Tey tóðu um vegin. Beinta var komin upp á vegin. Var hon fyrst farin útav? o.s.fr.“

Hetta er ein vaksni, sum hermir fatanarverðini hjá barninum og heldur á ov leingi. Tí hóast barnahugin kann uppfata vaksnafyrbrigdi upp á ein fyrri vaksni skemtiligan hátt, so halda tey sjáldan systematiskt á úr einum hugtaki í annað.

Tuberculosis

Forlagið hevur í fjølmiðlunum sett fram, at nú verður søgan hjá teimum mongu tuberkulasjúku frá fyrru helvt av öldini endiliga søgd. Í hesum eri eg ikki samdur. Sorgarleikurin hava hug at hvørja í avmyndingini av hesum ella hasum, og tá ið tað kemur til gentuna Sigríð, hvørjur trúvirðið. Hon er ógvuliga sjúk og smittar ívaleyst illa - hon sleppur ikki inn í køkin, tá ið tey halda skúla - men kortini er hon uppi í øllum. Okkurt er dreymur hjá Páll, men aðrastaðni spælir hon við sum onnur børn, og tað ber illa til.

Avmyndingin av teimum tuberkulasjúku verður til dreym og skaldskap, og tann beiski veruleikin hevur hug at fána burtur. Tann mest hjartanemandi lýsingin í bókini er samrøða millum eina útslitna mammu og hennara ein-

asta, deyðasjúka son. Handan tey litlilátnu og gerandisligu orðini varnast ein ómetallig pina, og lesarin fangar eitt vet av sorgarleikunum.

Brotið er óvanligt, tí tað í fittan mun er samrøða, og tí tað snýr seg um tveir hjápersónar. Tað visir seg eisini at vera lænt úr Smáskriftum Vardans, har tað eitur „Móðir og sonur. Ein sanatoriisøga“. Hövundur er ikki settur við, men kann vera M.A. Jacobsen, sum Gunnar Hoydal hevur nevnt sum eina av sínum keldum.

Um somu tíð, sum eg ikki haldi, at „Dalurin fagri“ er søgan hjá tuberkulunum í Føroyum - ella bara í Hoydølum - so er sjúkan uppi í øllum, sum fer fram í skaldsøguni. Smitta fer sum streymur ígjøgnum alla bókina. Bæði útíttis og inníttis. Smittan er í líka stóran mun sálarlig sum kropslig. Og mer mark millum lív og deyða, og kemur hon fólki í nánd, er tey ikki tey somu aftaná.

Hövundurin lýsir sjúkuna sum tað holdgjörda stríð millum lívsins og deyðans maktir í sinninum. Í endanum doyri Sigríð, og Páll fylgir kistuni úr dalinum og út í heim. Kærleikin vinnur á deyðanum.

Fullveldi

Tann seinasti triðingurin ger meira burtur úr teimum tuberkulasjúku enn bókin annars - tey koma longri fram á pallin - og tá kemur eisini eitt sindur av futti í. Tann danski læknin stýrir sjúkrahúsinum við harðari hond, og tilveran hjá kvinnum og monnum gerst meiri og meiri avmarkað. Tey mugu ikki vitja hvørt annað, og maturin er bara tungar danskar steikir við brúnari sós, men nú vilja sjúklingarnir ikki longur finna seg í tí. Teir gera uppreistur, ósa læknan, so hann rýmir oman í býin og taka síðani yvir.

Nú gera tey í nakrar tímar, sum tey vilja. Mala inni hjá hvørjum øðrum, spýta har tey hava hug, og fáa føroyskan mat og ikki rýsk-

ar klumpar og franska sós. Afturvið syngja tey føðilandsangir um at ráða sær sjálvum.

Hendingagongdin er rættiliga rósureyð, og í hesum fullveldistíðum fær lesarin varhugan av, at læknin umboðar Danmark og sjúklingarnir Føroyar. So leingi læknin avger, hvat og hvussu, er alt dapurt, men tá ið sjúklingarnir sjálvir sleppa at gera av, hvat ið teir skulu ella ikki, tá valdar tann bjarta vónin.

Páll hugsar við sær sjálvum, at kanska hevur onkur bara funnið upp á smittuna, og at hon er horvin saman við læknanum. Alt er betri uttan tann danska læknan, og sjúklingarnir eru ikki longur bara sjúklingar: „Páll sá tað: Tey vóru fólk“. Her manglar bara eitt framanfyrir fólk, so er tann politiska hugsjónin fullsøgd. Og nú fer ein av sjúklingunum á stovu-gongd: „Tað stóð sum ein glema aftan fyr Gudmund, kám innvið, ljósari útfrá“. Jú, men er hetta ikki tann farsjúki Jesus? Og hann dugir at tosa við fólk - og síðani geva Páll og Sigríð teimum turran fisk!!!

Antin er hetta eitt fullveldi-tróll á alljósum degi. Og nú vit tosa um trøll, so er tað nettupp „Skrimlið“, sum verður kvøðið, tá ið læknin út á kvøldið kemur aftur við trimum politistum.

Lýrikin, ið skrivur prosa

Tað eru meira enn so góðar lýsingar í „Dalinum fagra“, men hövundurin tykist at hava viljað ov nógv. Hann hevur um somu tíð viljað sagt søguna hjá Páll og hana hjá tuberkulunum, bæði upp á kropp og sál, men ein heild kemur ikki burturvið, tí tað verða gjørd so nógv burturvið. Spurningurin er, um Gunnar Hoydal ikki er lýrikin, ið skrivur prosa og tí er sterkastur í tí stóku myndini, meðan tann episká streymurin hevur hug at hvørva. „Dalurin fagri“ er ein merkisverð roynd, sum óngantíð rættiliga fer á flog.